

V Praze dne 27. února 2001

Ředitelům muzeí a galerií:

Prostřednictvím webové stránky AMG zveřejňuji materiál „Sbírkotvorná činnost muzea“, jehož autorem je vedoucí oddělení muzeí a galerií OMG RNDr. Jiří Žalman. Nejedná se o metodický pokyn v pravém slova smyslu, ale o užitečnou pomůcku pro každodenní práci muzea či galerie, čerpající jak z praktických zkušeností, tak i z odborné, muzeologické, literatury. O její potřebnosti nás přesvědčuje současná intenzivní diskuse nad aplikací zákona č. 122/2000 Sb. ***Proto Vám doporučuji, abyste text nechal(a) rozmnožit pro všechny kurátory a správce sbírek.***

Účelem textu je ***obrátit pozornost kurátorů a správců sbírek nejen ke každodenní, praktické práci se sbírkami, ale i k obecnějším úvahám o muzejních (galerijních) sbírkách, jejich smyslu, k poslání muzea a galerie, jejich vztahu k veřejnosti a správcům veřejných rozpočtů.*** Už proto, že zákon o ochraně sbírek by se bez pochopení širších souvislostí mohl stát stejně samoúčelným, jako třeba „plány katalogizace“ v osmdesátých letech.

S pozdravem

Ing. Pavel Jirásek
ředitel OMG MK ČR

SBÍRKOTVORNÁ ČINNOST MUZEA

aneb dvanáct zastavení při každodenní práci kurátora

Jiří ŽALMAN

Nechci „učit orly létat“, nicméně pokládám za užitečné právě nyní připomenout několik zásad či principů sbírkotvorné činnosti a úvah o jejím smyslu.

Právě nyní proto, že se v souvislosti s přípravou na zápis muzejních sbírek do centrální evidence (CES) totiž ukazuje, že o této základní činnosti muzeí existují přinejmenším velmi různé představy. Možná, že je tomu tak i proto, že o věcech, které jsou součástí každodennosti, málo mluvíme, o věcech zdánlivě samozřejmých nediskutujeme. Mnohým nic nového nesdělím, možná by zásady sbírkotvorné činnosti dokázali zformulovat lépe než já, zvláště třeba absolventi kursu managementu sbírek v rámci nizozemsko-českého projektu MATRA. Nicméně soudím z četných dotazů, které jsou mi kladeny v souvislosti s aplikací zákona č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy na seminářích, které vedu, že pro mnohé bude tato „příručka“ v leccem možná přece jen přínosem. Je určena především kurátorům sbírek v muzeích, kurátoři sbírek v galeriích si jistě dokáží vybrat to, co se týká sbírek obecně, tedy i sbírek výtvarného umění.

- **ZASTAVENÍ PRVNÍ – sbírkotvornou činností muzea není „sbírání věcí“, ale je jí „tvorba sbírky“.**

Jak prosté, pokud víme, jaký je mezi oběma pojmy rozdíl. Je především v tom, že hodnota **souboru nasbíraných věcí** – pekuniární i kulturní či vědecká – je více či méně součtem hodnot jednotlivých předmětů, zatímco **vytvářením sbírky vzniká hodnota zcela nová**. Jednak tím, že hodnoty jednotlivých předmětů se ve sbírce navzájem umocňují neboť jsou tak se znalostí mnoha souvislostí vybírány, a jednak tím, že kulturní hodnotu sbírky zvyšuje i vklad určité tvořivé činnosti sběratele-kurátora, která je hodnotou sama o sobě. Vedle hodnoty „vytvořené“ je sbírka i dokladem hodnoty „tvořící“¹. Muzeum, jako profesionální sbírkotvorná instituce, by mělo sbírku v každém případě **tvorit**. O tom ale ještě v dalších zastaveních.

- **ZASTAVENÍ DRUHÉ – sbírkotvorná činnost je v neposlední řadě správou obrovského majetku, nepatřícího muzeu, ale občanům, kteří na ni ze svých daní – prostřednictvím veřejných rozpočtů přispívají.**

O každém majetku ve správě jakékoliv organizace, jejíž činnost je financována z veřejných rozpočtů, platí, že musí být **zjištěn, evidován a řádně spravován podle příslušných předpisů**. **O sbírkách to platí rovněž!** Zdánlivá samozřejmost, ale o důkazy, že to není takto vnímáno vždy a všude, není, bohužel, nouze. V leckterém muzeu jsou vzorně evidovány a optimálně spravovány stoly, židle, skříně, ledničky, počítače, kopírky,

---

¹ Viděl jsem kdysi, jako kluk, sbírku několika stovek jizerských drahokamů - iserinů, která nebyla zajímavá ani rozsahem, ani tím, že by obsahovala kameny zvláště velké, ale tím, že všechny měly v průměru 3 milimetry! Šlo o celoživotní dílo jizerskohorského starousedlíka pana Passiga, povoláním antouška. Nevím, co ho vedlo k tvorbě právě takovéto sbírky, na níž bylo asi nejhodnotnější právě to celoživotní „pábení“. Před časem jsem se pídil, zda sbírka ještě existuje, ale marně. Škoda.

vysavače prachu, smetáky ....., ale o sbírkách se to říci nedá. Často lze ve vztahu ke sbírkám sledovat jakousi schizofrenii. Vyzdvihuje se jejich „nedozírná hodnota“, „nezastupitelnost“, ale na druhé straně se k nim někdy v praxi přistupuje jako k nepřilíš významnému „spotřebnímu materiálu“. Zvláště pak k těm sbírkovým předmětům, které nejsou pokládány za „kmenové“, ale pouze za „doplňující“, což je důsledek „sbírání“ a nikoliv „tvorby“. *Ne vždy si uvědomujeme, že k občanům, z jejichž peněz jsou sbírky pořizovány, uchovávány a odborně spravovány, máme také povinnost kdykoliv skládat účty z toho, jak si při správě jejich majetku vedeme a musíme být schopni to udělat srozumitelně a jasně.*

- **ZASTAVENÍ TŘETÍ – cílem tvorby, uchovávání, správy a ochrany sbírky je ona „nová hodnota“, tj. sbírka jako celek.**

S tím možná každý souhlasí, ale zároveň si někteří kurátoři vysvětlují tuto zásadu tak, že „na nějakém tom předmětu nesejde“. Takový názor je stejně scestný, jako kdybychom řekli, že Pražský hrad je sice národní kulturní památkou, ale když spadne pár chrličů ze svatovítského chrámu, nic se neděje. *Je-li sbírkotvorná činnost „tvorbou sbírky“, pak každý jeden předmět je nezastupitelný, nedojde-li k překvalifikaci důvodů jeho zařazení do sbírky na základě vývoje poznání a předmět se tak stane „přebytečným“ nebo nedojde-li k jeho zničení do té míry, že ztratí svou vypovídací schopnost a stane se „neupotřebitelným“.* Chrání-li se tedy sbírka „jako celek“, znamená to, že zařazením do sbírky je všem sbírkovým předmětům přiznán stejný význam „před zákonem“. *Nemohou existovat sbírkové předměty druhořadé, jimž není třeba věnovat alespoň takovou péči, aby byly zachovány a neztrácely svou vypovídací schopnost, byť by šlo o předměty, které jako solitéry mohou mít hodnotu třeba i nevelkou. Pro sbírku tak mohou mít význam třeba i torza předmětů, jejich kopie, repliky či modely atp. Nezaslouží-li si takovou péči, neměly být do sbírky vůbec zařazeny, pokud k tomu došlo, mělo by dojít k jejich vyřazení (pozor – to nemusí znamenat vyhození!).* Tím se profesionálně vytvářená sbírka liší od náhodně shromážděného souboru předmětů. *Výsledkem sbírkotvorné činnosti je zcela nová hodnota, která nevzniká pouze prostým součtem hodnot jednotlivých předmětů, jak bylo připomenuto už v zastavení prvním.*

- **ZASTAVENÍ ČTVRTÉ – muzejní sbírka určená k trvalému uchovávání není „studijní“ sbírkou odborného oddělení**

Povinností muzea je – cituji zákon – provádět výzkum prostředí, z něhož získává sbírky. Jinými slovy muzeum provádí výzkumnou a vědeckou činnost, zkoumá přírodu a společnost. K tomu vypisuje ústavní vědeckovýzkumné úkoly nebo se uchází o granty. Skutečnost, že jedním z výstupů *vědeckovýzkumné činnosti* muzea bývá i *doplnění sbírky* vede často k *zatěžování sbírky studijním materiálem, který není a nemůže být součástí sbírky ve smyslu zákona.* Příčiny, proč tomu tak je, jsou dvě:

- a) *metodologicky chybná* záměna vědeckovýzkumné činnosti za činnost sbírkotvornou nebo slučování těchto činností, které *mohou, ale nemusí souviset*; vědeckovýzkumná činnost je pouze *jedním z možných prostředků (nástrojů) jak získávat nové přírůstky do sbírek*; cílem vědeckovýzkumné činnosti prvoplánově není akvizice, maximálně snad prospekce – už proto ne, že *dopředu nelze nade vší pochybnost zaručit, že výzkum přinese doklady, které budou skutečně schopny zhodnotit sbírku, a proto do ní budou opravdu zařazeny*; akviziční činnost může probíhat i při absenci vlastní činnosti vědeckovýzkumné, zkoumající prostředí, z něhož předmět pochází (např.

nákup předmětů, přijetí darů atp., tj. předmětů zpravidla již jednoznačně prověřených); důsledkem tohoto chybného přístupu k muzejní vědeckovýzkumné činnosti, tj. onoho směřování s činností sbírkotvornou, je snaha, aby každý výzkum, za každou cenu, obohatil sbírky, má-li být hodnocen jako úspěšný, třebaže i z díkce zákona je zřejmé, že „povinným“ výstupem jsou **poznatky o prostředí, z něhož jsou sbírkové předměty získávány**; to, samozřejmě, nic nemění na tom, že muzeum – právě proto, že je muzeem - by mělo preferovat takové výzkumy prostředí, při nichž existuje reálný předpoklad obohacení sbírek; **sbírku, určenou k trvalému uchovávání autentických dokladů s určitou mírou vypovídací schopnosti o přírodě či společnosti nelze zaměňovat se „sbírkou“ sloužící převážně jako studijní materiál, o němž teprve bude případně rozhodováno, zda může či nemůže sbírku obohatit – a pokud o tom rozhodnuto nebude, slouží vlastně ke spotřebě, byť třeba ve značném časovém období,**

- b) **bezradnost muzeí při nakládání se studijním materiálem**, který byl v prvním plánu **předmětem výzkumu** a tvoří jej pouze zčásti **potenciální přírůstky do sbírek**, a teprve na základě výsledků výzkumu může být rozhodnuto zda a kolik předmětů je schopno **skutečně sbírky zhodnotit**; tato bezradnost vede k tomu, že studijní materiál je „preventivně“ zapsán do sbírkové evidence (zpravidla hromadně), **včetně toho, který nemá žádné předpoklady sbírku obohatit ani to nebylo důvodem pro jeho získání, tento materiál představuje pro sbírku „ze zákona“ balast**; odstranit takový balast ze sbírek je pak už přinejmenším komplikované a navíc zařazování a vyřazování předmětů ze sbírek v krátké době vyvolává pochybnosti o kvalitě sbírkotvorné činnosti, takže se raději vše nechá být; **tento stav má nepříznivý dopad nejen na sbírky, ale i na vědeckovýzkumnou činnost, protože původně studijní materiál, je-li zapsán do sbírkové evidence, je vlastně pro další výzkum do značné míry zablokován, protože nelze např. použít destruktivních metod výzkumu, navíc správu sbírky neúměrně zatěžuje, když i na onen balast musí být uplatňován zvláštní režim stanovený zákonem; argumentovat pro zařazení do sbírky okřídlenou otázkou: „na vyhození to není, ještě se na to někdy někdo může podívat, tak kam to mám dát?“ je v rozporu se zásadami sbírkotvorné činnosti moderního muzea.**

- **ZASTAVENÍ PÁTÉ – sbírkotvorná činnost muzea je tedy činností navýsost odbornou.**

Sbírka muzea, tedy organizace k tomu zřízené a alespoň minimálně k tomu vybavené prostorově, technicky i personálně, **by neměla být pouhým souborem předmětů, nahromaděných v průběhu desetiletí či staletí jak činností sbírkovou, tak činností vědeckovýzkumnou.** Její hodnota – pekuniární i kulturní – není, jak již řečeno v zastavení prvním, prostým součtem hodnot jednotlivých předmětů. Jejich hodnoty totiž v optimálně vedené sbírce narůstají, jsou umocňovány přítomností ostatních předmětů, tj. vztahy mezi nimi. **Předmět, sám o sobě hodnoty třeba i nevelké, může neuvěřitelně zvýšit hodnotu celé sbírky a tím vlastně i sám získává na ceně a významu. Jeho zařazení do sbírky, tj. zapsání do sbírkové evidence je jakýmsi „aktem uznání“ jeho významu, je od toho okamžiku chráněn zákonem, který nerozlišuje mezi gotickou plastikou, herbářem, zlatým šperkem, krabicí dvoukrídleho hmyzu, unikátním psacím perem s iridiovým hrotem a obyčejným „brkem“, jímž se ovšem podepisoval třeba František Palacký. Zařazení předmětu do sbírky je srovnatelné s prohlášením za kulturní památku – vyplývá z něj povinnost uplatňovat při nakládání s ním zvláštní režim.** To ovšem znamená, že jsou do sbírky předměty zařazovány na základě určitého **záměru a výběru** a

na základě znalosti všech těch souvislostí a vztahů s ostatními předměty, s místem původu, s původní funkcí atp., k čemuž jsou sbírkové předměty doplňovány příslušnou dokumentací. Odborná literatura toto všechno nazývá *tezaurací*. Jejím prazákladem je *selekce*:

- a) selekce při nabývání předmětů a jejich zapisování do chronologické evidence,
- b) selekce při podrobnějším posuzování předmětů a jejich zapisování do systematické evidence,
- c) selekce při pravidelných inventarizacích (revizích sbírek), kdy jsou zohledňovány vývoj poznání v tom kterém oboru, zjištění nových skutečností, které při zápisu do systematické evidence nebyly známy a fyzický stav předmětu.

Jinými slovy – *sbírka je živým organismem, který musí být uchováván ve své celistvosti, ale zároveň - neustále a současně - narůstá, ubývá a jednotlivé předměty mohou být vyměňovány za jiné. Tento proces skutečné tvorby sbírky může probíhat optimálně pouze tehdy, je-li řízen kvalifikovaným kurátorem, má-li svůj management* (viz kurs managementu sbírek v rámci projektu MATRA). *To je hlavní důvod, proč jsou v muzeích zaměstnáváni kvalifikovaní odborníci s nejvyšším vzděláním.* Pokud by šlo o pouhé shromažďování předmětů, dokázal by to více méně leckdo.

- **ZASTAVENÍ ŠESTÉ – jestliže cílem sbírkotvorné činnosti muzea je vytvoření sbírky, smyslem této činnosti sbírka samotná není**

Dobře vedená sbírka představuje vrcholnou formu uchovávání kulturních statků „in fondo“. Na rozdíl od jiné známé formy – uchovávání „in situ“, se zde uplatňuje nejen vypovídací schopnost jednotlivých předmětů (přírodnin nebo lidských výtvorů), ale vypovídací schopnost *celé sbírky*, vytvářené s určitým záměrem, jak již uvedeno. Jde o vypovídací schopnost o přírodě, o společnosti – stručně řečeno o světě. *Využít tuto vypovídací schopnost sbírky k získávání relevantních poznatků o světě a zprostředkovat je – spolu se sbírkovými předměty – veřejnosti, to je teprve skutečným smyslem sbírkotvorné činnosti veřejných muzeí.* Pokud v muzeích „leží“ řada sbírek, z nichž dlouhodobě nikdo žádné poznatky o světě (geologii, floře, fauně či dějinách státu, národa, regionu, obce, spolku.....) nečerpá, *není tento základní smysl naplňován.* Děje-li se tak z důvodů objektivních, např. proto, že aktuálně chybí finanční prostředky, kvalifikovaní lidé, výstavní prostory apod., lze říci – alespoň, že se sbírka uchovává, případně doplňuje, využita může být později, až se podmínky změní. Pokud se tak ale děje z důvodů subjektivních, tj. využívání sbírek je podceňováno či odkládáno, případně není ani zamýšleno, pak jde zcela jednoznačně o nepochopení významu sbírek jako jednoho z významných zdrojů historické paměti nebo jde o zarážející neplnění základních povinností muzea a nevyužívání jeho potenciálu a v důsledku vlastně o zpronevěru veřejných financí. *Žádné veřejné muzeum totiž nebylo založeno proto, aby „mělo“ sbírku, ale proto, aby se prostřednictvím sbírky – zjednodušeně řečeno - znovu a znovu pokoušelo dopátrat odpovědi na věčnou otázku – kdo jsme, odkud přicházíme a kam směřujeme. To je skutečné zadání veřejnosti, proto jsou muzea z veřejných rozpočtů, tedy z peněz občanů, financována.* Schopnost sbírky vypovídat o světě je také základním kritériem pro výběr jednotlivých sbírkových předmětů, které jsou do sbírky zařazovány nebo jsou ze sbírky naopak vyřazovány.

- **ZASTAVENÍ SEDMÉ – má-li být sbírka zdrojem relevantních poznatků o světě, což je jejím smyslem, předpokládá to důsledné dodržování jistých pravidel.**

Je-li sbírka odborně tvořena, spravována a uchovávána, ale není využívána, je to chyba, ale většinou napravitelná. Není-li tomu tak, hrozí nebezpečí snižování její vypovídací schopnosti o světě a tím **je možnost jejího využívání omezena nebo dokonce znemožněna, v nejlepším případě dočasně, v horším nevratně**. Proto je nezbytná její **odborná správa**. Už proto, že samotné uchovávání sbírek, tj. dlouhodobé, ale z hlediska lidského věku trvalé, je činností jdoucí proti přirozenosti světa (žádná věc nemá ve svém kódu „věčnost“!). A také proto, že samotný předmět, tj. bez jakýchkoliv doprovodných informací, bez dokumentace původního prostředí, z něhož byl vyjmut, se může časem stát jen věcí, vypovídající pouze „za sebe“, tedy nesrozumitelnou a tudíž **zbytečnou**.

Proto je nezbytné dodržovat alespoň tato základní pravidla:

- a) sbírka musí být **skutečně tvořena**, balast, který se jinak stává její součástí, podstatně **zatěžuje** její správu – na úkor jejího využívání (tj. bádání o sbírkách, prezentace pomocí výstav, programů a publikací)²; přítomnost balastu ve sbírce vede také k podceňování hodnoty celé sbírky a tedy i péče o ní,
- b) každý sbírkový předmět musí být evidován a ke každému sbírkovému předmětu **musí existovat evidenční záznam**; jeho obsah je dnes určen ustanovením § 9 odst. 1 písm. d) zákona č. 122/2000 Sb., podrobnosti evidence dále upravuje vyhláška MK ČR č. 275/2000 Sb., kterou se zákon provádí; pokud by evidenční záznamy chyběly, vypovídací schopnost milionů sbírkových předmětů by se podstatně snížila,
- c) v každém muzeu **musí probíhat permanentní inventarizace sbírek**, dnes rovněž podle zákona a vyhlášky; sbírkové předměty totiž neničí jen špatná péče, krádeže a ztráty, ale také **nezájem**; věřte nebo nevěřte, existují v našich muzeích „kostlivci ve skříních“, na které denní světlo nedopadlo desítky let, aby pak byly „nalezeny v depozitáři“ jako zcela zchátralé – **tomu mají zabránit pravidelné inventarizace (revize) sbírek**,
- d) každá sbírka **musí být uložena a spravována tak, aby nedocházelo k poškození předmětů a jejich ztrátám**; co je platná odborná tvorba sbírky, optimální využívání, když sbírku poškozují vnější vlivy (teplota, vlhkost, biologičtí škůdci atp.) nebo je ze sbírky za jedinou „zlou noc“ torzo,

To jsou **základní povinnosti každého vlastníka či správce sbírky**. **Všimněte si, že s výjimkou toho, co je uvedeno pod písm. a), se tyto povinnosti vlastně neliší od povinností každého vlastníka či správce jakéhokoliv majetku, byť by jím byl třeba sklad hřebíků, vedeného ve „skladovém hospodářství“.**

Tato základní péče o sbírku – opět s výjimkou odborné tvorby sbírky – je zvláště u nás často a **zbytečně pokládána za superodbornou činnost**. **Udržovat sbírku v dobrém stavu a dokonce v mnoha případech pořizovat i ony jednoduché, základní evidenční záznamy, je schopen pod dohledem odborníka třeba i inteligentní zaměstnanec bez maturity. Zpracovaný středoškolák je zpravidla schopen bez problémů pod dohledem odborníka provádět jednoduché konzervátorské práce a monitorovat vnější prostředí**. Na tomto zjištění byl např. postaven proslulý plán nizozemských muzeí nazvaný „Delta“. U nás se často setkáváme se dvěma extrémy. Tím prvním je trestuhodné podcenění základní péče o

² Přitom ale nepopírám, a z vlastní zkušenosti znám i případy, kdy určitý soubor předmětů se zdál být ve sbírce balastem, ale po řadě let – na základě do té doby neznámých informací nebo na základě vývoje poznání – se stal cennou součástí sbírky; mnohem častější je ovšem případ, kdy balast nikdy ničím jiným než balastem nebyl a nebude; je to riziko a pravděpodobnost neúspěchu či úspěchu závisí na odborné kvalifikaci, ale i intuici kurátora.

sbírku, tím druhým je vytváření jakéhosi nimbu superodbornosti kolem této činnosti, na níž je nejlépe získat vědecký grant.

Profesionálně vedené muzeum by ovšem mělo vykonávat ještě tyto další činnosti, které může zajistit už pouze odborník s nejvyšším vzděláním:

- Ke sbírce a jednotlivým sbírkovým předmětům shromažďovat *doprovodnou dokumentaci* (viz tezaurace).
- V systematické evidenci *doplňovat základní evidenční záznam o další informace o předmětu, o prostředí, z něhož byl předmět získán, o souvislostech s jinými předměty atp.* (viz tezaurace).
- Na základě odborného zpracování sbírek *získávat ony relevantní poznatky o světě, případně sbírku uspořádat s vědomím, že jde o trvalý pramen přírodních nebo společenských věd.*
- *Zprostředkovávat sbírkové předměty a spolu s nimi poznatky o světě veřejnosti, zejména na výstavách a prostřednictvím muzejních programů a muzejních publikací.*

Tím vším je teprve skutečně naplněn smysl sbírkotvorné činnosti a také smysl muzea jako odborné instituce a smysl vynakládání prostředků z veřejných rozpočtů na tvorbu a uchovávání sbírek a na zaměstnávání odborníků se špičkovým vzděláním.

ZASTAVENÍ OSMÉ – centrální evidence sbírek (CES) není samoučelným opatřením, ale významným prostředkem ochrany sbírek muzejní povahy

Ve sjednocené Evropě, do níž Česká republika směřuje, *jsou i kulturní statky zbožím, jehož volný pohyb musí být zaručen* (to je jeden ze základních principů, na nichž byla Evropská společenství založena). Pro „zboží zvláštního charakteru a významu“ však mohou existovat výjimky. Ovšem jsou možné *pouze tehdy, stanoví-li tak národní legislativa členských států evropských společenství*, která zboží, na něž se vztahuje výjimka, *přesně pojmenuje*. To se v případě *sbírek muzejní povahy* stalo přijetím zákona č. 122/2000 Sb. Na to navazuje – rovněž již Parlamentem schválený – zákon o navrácení nelegálně vyvezených předmětů kulturní hodnoty, když takovými předměty jsou i sbírkové předměty muzeí a galerií *vymezené zákonem č. 122/2000 Sb., a vedené v CES*. CES je zároveň *seznamem* kulturních statků, na jejichž ochranu, uchovávání a využívání *lze ze zákona požadovat finanční prostředky z veřejných rozpočtů, ale také vymáhat nakládání s nimi podle zákonem stanoveného režimu*.

CES také umožní rozlišit, v jakém režimu může být ten který předmět kulturní hodnoty *vyvezen do zahraničí*, případně z jakého programu může být financována péče o něj.

ZASTAVENÍ DEVÁTÉ – nový zákon nekomplikuje správu a evidenci sbírek, naopak ji zjednodušuje

Zákon č. 122/2000 Sb., *snímá z beder kurátorů sbírek letitou povinnost převést všechny sbírkové předměty, získané v předchozích téměř dvou stech letech, do systematické evidence*. Mnohé ze „starých sběrů“ by sice do druhého stupně evidence převedeno být mělo, ale už to *není povinné*, záleží na rozhodnutí odpovědných pracovníků muzeí. *Tím se otevírá prostor (čas, pracovní kapacity) především pro inventarizaci sbírek, pro vpravdě sbírkotvornou činnost a pro využívání vypovídací schopnosti sbírek*.

Zákon ani vyhláška také nestanoví, co přesně je nutné k evidenčnímu záznamu v chronologické evidenci (v přírůstkové knize) doplňovat při zapisování předmětu do

systematické evidence (katalogizaci). *Tam, kde kurátor sbírky uzná, že není nutné (nebo není co) k původnímu evidenčnímu záznamu přičinit, nemusí si nic „vymýšlet“ – to opět značně zjednodušuje práci se sbírkami.* Zápis do systematické evidence, který je povinný jen pro „nové akvizice“ po zapsání sbírky do CES, je tak především *stvrzením někdejšího rozhodnutí zařadit předmět do sbírky.* Rozšíření evidenčního záznamu se dostává převážně do roviny odborné práce se sbírkami.

ZASTAVENÍ DESÁTÉ – sbírka není určena k tomu, aby sloužila pouze jako materiální zázemí pro badatelskou činnost kurátorů

Jde vlastně pouze o lapidární shrnutí toho, co bylo řečeno v předchozích zastaveních. Stojí to však za zopakování. *Sbírky mohou být dnes tvořeny pouze a jenom s přispěním veřejných rozpočtů, tedy z peněz daňových poplatníků³. A jim také musí sloužit.*

České muzejnictví je „geneticky“ poznamenáno obdobím vzniku největšího počtu muzeí v poslední třetině 19. století a první čtvrtině století dvacátého, kdy i malá muzea „opisovala“ model pražského Národního muzea a snažila se být především „badatelskými ústavů“. Tomu podřizovala desítky let i tvorbu svých sbírek⁴, které ani nikdy neměly sloužit ani tak ke zprostředkování veřejnosti, ale – k bádání. Tato torza mají nepatrnou vypovídací schopnost o světě a často jde vlastně o sbírky „mrtvé“. Vše je zapsáno do sbírkové evidence a nikdo nemá odvahu s tím cokoliv udělat.

ZASTAVENÍ JEDENÁCTÉ – bez muzeologie to nepůjde.

Přijmeme-li předchozí zásady sbírkotvorné činnosti muzeí a „sbírání“ povýšíme na tezauraci (sbírkotvorný záměr, selekce, hledání souvislostí, evidenční záznam, průvodní dokumentace atp.), *ocitáme se zčásti – chtě nebo nechtě – mimo dosah přírodních a společenských věd (mineralogie, geologie, paleontologie, botanika, zoologie, antropologie, archeologie, historie, etnografie.....) a vyznat se v tom můžeme jen s pomocí určitých poznatků, které jdou napříč obory.* Tyto poznatky tvoří předmět *muzeologie*. Přenechme odborníkům u nás tak oblíbené bádání nad tím, zda to je či není věda, stačí když si uvědomíme, že *veškeré „muzejní pábení“ trvající u nás už téměř dvě stě let, by nikdy nevzniklo, kdyby neexistovala imanentní lidská potřeba muzealizovat skutečnost. Projevuje se – pokud víme – už od 2. tisíciletí př. Kr. Její realizace má své dobově podmíněné formy. Počínaje koncem 18. století se dominantní formou stalo „kamenné muzeum“, které dokonce té muzealizaci (a také muzeologii) dalo jméno.* Tak to je a vzdorovat tomu je dětinské. *Muzeum tu je proto, aby vytvářelo – potenciálně nebo reálně – obraz minulého světa, abychom se lépe vyznali ve světě současném. Vytváření toho obrazu je samostatná, specializovaná činnost, samostatná disciplína, jejímž počátkem a předpokladem je tvorba sbírky, následuje proces získávání relevantních poznatků ze sbírky, vytváření toho obrazu – a nakonec odborně náročná komunikace muzea s jeho publikem, která vede ke zprostředkování toho obrazu srozumitelnými formami veřejnosti. V tomto komplikovaném procesu se nemohou uplatňovat pouze lidé s přírodovědným nebo historickým vzděláním. Nezbytní jsou i lidé se vzděláním, umožňujícím orientaci v obecných problémech tezaurace,*

³ O tom, jak málo si toto uvědomujeme svědčí např. i vystoupení jednoho z účastníků semináře k provádění zákona, který se pozastavoval nad tím, „jakým právem chce ministerstvo vědět, co my máme ve sbírkách“. Vůbec mu nedošlo, že chce-li ministerstvo něco vědět, pak to, jak je spravován státní (krajský, obecní) – tedy veřejný - majetek, na jehož správu a uchovávání mohou být ze zákona poskytovány i finanční příspěvky ze státního rozpočtu.

⁴ Protože se v nich však rychle střídali kurátoři různých profesí, v řadě muzeí dodnes najdeme několik krabic hmyzu, pár desítek herbářových položek, dvě krabice minerálů, tři krabice „zkamenělin“ a tři plata mincí.

komunikace s veřejností, v sémiotice, psychologii, pedagogice..... České muzejnictví se může s evropským i světovým muzejnictvím rovnat v bohatosti a hodnotě sbírek, v kvalitě odborných pracovníků v jednotlivých oborech. Rychle dohání jisté zpoždění v kvalitě depozitářů, dílen a laboratoří. ***Zaostává však ve vnímání toho „O ČEM TO VŠECHNO VLASTNĚ JE“, což se nepříznivě projevuje v kvalitě aktuální sbírkotvorné činnosti, v kvalitě expozic, výstav a muzejních programů, v práci s veřejností – a stále také v nevýrazném image muzeí ve veřejnosti.***

ZASTAVENÍ DVANÁCTÉ – závěrečné

„Orlům, kteří opravdu umí létat“ se omlouvám, ostatním – ale nakonec vlastně i „orlům“ - doporučuji se nad sbírkotvornou činností zamyslet. Slyším, jak mnozí možná namítají, že mohou být stokrát „orly“, ale co je to platné, když jsou „zavření v příliš těsné kleci“ (chybí peníze na činnost muzeí, na akvizice, chybí kvalifikovaní odborníci, které nelze zaplatit, chybí prostory a technika...). Velmi dobře vím, že to až příliš často bývá, žel, pravda. Přesto je dobře připustit i jinou pravdu, že ***„kdo chce hledá způsoby a kdo nechce hledá důvody?“*** Nebo se zamyslet nad tím, ***zda se nevznáší v některých muzejních pracovních nad vrtnými počítači stále ještě až příliš často duch muzejníka-sběratele z 19. století*** (při vši upřímné úctě k tomuto ctihodnému muži), ***který nedovoluje cokoli změnit na stereotypch, které se osvědčily už v první polovině, dnes již předminulého, století.***

Nakonec ještě rozvedu některé praktické podrobnosti sbírkotvorné činnosti muzeí, povytce na základě některých dotazů, které dostávám při diskusích s řediteli muzeí a kurátory sbírek na seminářích:

- Zvláště ve velkých muzeích, ale nejen tam, se zdá být tíživým problémem ona bezradnost, jak nakládat se studijním materiálem (viz Zastavení čtvrté). Nejedná se pouze o „sběry“ přírodnin, ale také třeba o náhradní díly pro opravy historické techniky v technických muzeích, o stěpový archeologický materiál atp. Je zarážející, že na tento problém, který se netýká sbírek a nebyl tedy řešen v rámci přípravy zákona č. 122/2000 Sb., ***nikdy nikdo důrazně neupozornil, natož aby byl např. z iniciativy těch muzeí, která to nejvíce trápí, vypracován návrh na řešení, podložený právním rozkladem.***
- Dotaz: ***„Mám tomu zákonu rozumět tak, že ve sbírkové evidenci mají být zapsány všechny sbírkové(!) předměty?“***. Když tazatelka zjistila můj údiv, snažila se účinek svých slov zmírnit: ***„Já nemyslím ty cenné, ale takové ty krámy, však to znáte.“*** Ukázalo se, že těmi „krámy“ myslela bezcenné trosky ničím nezajímavého dřevěného a proutěného nábytku, zapsané do přírůstkové knihy v roce 1963(!) – i podle zápisu se jednalo o trosky už tenkrát. Pominu-li skutečnost, že ty věci neměly být do sbírky zřejmě vůbec zapsány, ***37 let(!) nikdo nenašel odvahu (nebo čas?) je ze sbírky vyřadit, případně vybrat ze souboru jen to nejcennější a opravitelné!***
- Dotaz: ***„Jak mám postupovat, když mám ve sbírce řadu totožných čísel, ale pod každým je jiný předmět?“*** Následuje udivený, nevěřící pohled, když připomenu, že evidenční číslo (přírůstkové či inventární) ***je jedním ze základních znaků identifikujících sbírkový předmět, „i když všechno ostatní selže“, tj. např. v případě a několika zcela identických předmětů, a tudíž je nemyslitelné, aby nebylo v rámci jedné specializované sbírky jedinečné.***
- Dotaz první: ***„Mám kvalitní kopie unikátních věcí a historická falza, patří to do sbírky?“***. Dotaz druhý: ***„K čemu je ten zákon, stejně si každý může zařadit do sbírky co chce. Neměla by být stanovena nějaká kriteria, co do sbírky patří a co ne?“*** Tazatelé, oba dlouholetí kurátoři sbírek

z významných muzeí, jakoby vůbec netušili, že *ten, kdo sbírku tvoří, je právě kurátor! Na něm leží odpovědnost, on je za tuto práci placen, on je odborníkem, on má povinnost se dále vzdělávat, znát problematiku, znát sbírky jiných muzeí atp.* Jen a jen kurátor musí nejlépe vědět, zda do sbírky patří i konkrétní kopie, replika, model a které originály do ní zařadit, které vyměnit a které vyřadit. Jen a jen kurátor tedy rozhoduje o tom, co je sbírkový předmět a co jen studijní materiál. Protože ale žádný kurátor není neomylný, probíhají inventarizace (revize) sbírek, které provádí inventarizační komise a prakticky v každém muzeu působí poradní sbor pro sbírkotvornou činnost. V každém případě však platí, že sbírky v českých, moravských a slezských (ale i evropských a světových) muzeích jsou především *obrazem práce, odborné kvalifikace a zodpovědnosti desítek kurátorů několika generací.* Výjimkou snad bylo, a to ještě jen pro některé sbírky, normalizační období 70. – 80. let minulého století, kdy se „důrazně doporučovalo“ co sbírat a co nikoliv. Jedinou korekcí toho, co bude do sbírky zařazováno je dnes *plán sbírkotvorné činnosti, chcete-li manažment sbírek, zpracovaný na základě analýzy toho, co už sebráno bylo, na základě prospekce prostředí, v němž se potenciální sbírkové předměty vyskytují, znalosti problematiky...* Ani ředitel muzea, ani správce CES (ministerstvo) tuto odpovědnou činnost nemohou suplovat! Zodpovědnost ředitele muzea spočívá pouze v tom, že *pro muzeum získá kvalitního kurátora, bude po něm požadovat zpracování manažmentu sbírkotvorné činnosti, znalosti o tezauraci.* Případně nechá navržený manažment sbírek oponovat. Odpovědnost správce CES (ministerstva) spočívá *v kontrole* toho, zda a jak je na přírodniny či lidské výtvořiny zařazené kurátory do sbírek *uplatňován zvláštní režim nakládání s nimi stanovený zákonem – tedy v kontrole toho, jak jsou využívány finanční prostředky z veřejných rozpočtů na správu, evidenci a ochranu sbírek.*

- Dotaz: „Zákon nám ukládá preparovat, konzervovat a restaurovat sbírky, ale na to my nemáme ani lidi, ani laboratoře, ani peníze, co tedy máme dělat.“ Tazatel přehlédl, že povinnost, kterou uvádí je v zákoně doplněna ještě slovy „...je-li to třeba k jejímu trvalému uchování.“ **Konzervace, preparace a restaurování není samoučelnou činností.** Slouží k tomu, aby *byla zachována vypovídací schopnost předmětu o přírodě nebo společnosti – a tedy důvod, proč je ve sbírce zařazen a uchováván.* Schopnost vypovídat, samozřejmě, souvisí s *fyzickou podstatou předmětu.* Tu je třeba udržovat alespoň v takovém stavu, *aby vypovídací schopnost neklesala.* Základní konzervace a preparace nemá tedy předmět „vylepšovat“, ale zajistit jeho uchování event. vystavování a zajistit, aby případně nebyl zdrojem nepříznivých vlivů na ostatní předměty. Teprve restaurování může směřovat ke změně stavu předmětu. Náročnost těchto činností závisí na materiálu a na stavu, v jakém je předmět do muzea přijímán, případně na stavu, který je zjištěn při inventarizaci. Jsou předměty, které prakticky žádnou konzervaci ani preparaci dlouhodobě nepotřebují, většinu předmětů lze zajistit zcela vyhovující péčí pouze základním, vstupním ošetřením, případně pravidelnou, hromadnou desinsekcí či desinfekcí (plynování, zmrazování, vkládání desinsekčních prostředků atp.) – a udržováním odpovídajících podmínek v depozitářích či v expozicích. Pouze zbytku se týká povinnost preparace, konzervace, případně restaurování, a to ještě zpravidla jednou za dlouhé období. **Kurátoři sbírek mají tendenci konzervaci a preparaci buď podceňovat nebo naopak ji provádět za každou cenu. Optimální je takový přístup, který zajistí uchování vypovídací schopnosti předmětů a jejich využitelnost (zejména pro vystavování). Zanedbání takové základní péče je porušením zákona, a naopak je třeba uvažovat i tak, že řada konzervátorských či restaurátorských zásahů může představovat i nežádoucí zásah do autenticity předmětu a vypovídací schopnost paradoxně může i snižovat.**
- Dotaz: „Z titulu nového zákona o sbírkách na nás chcete, abychom dělali spoustu práce, dokonce hrozíte sankcemi, ale dostaneme také víc lidí a tedy i více peněz? Jinak je to všechno nereálné!“ K tomu lze přičinit dvě poznámky:
  - S výjimkou jednorázového „nasypání“ údajů o sbírkách do CES a jednou za tři měsíce zaslání žádosti o provedení změn v CES (je-li co měnit) **ze zákona neplynou žádné nové činnosti, které by dosud muzea nemusela(!) provádět podle dosavadních závazných norem.** Jen jsou tyto činnosti (evidence, ochrana, inventarizace..) **konečně míněny opravdu vážně a jsou vymahatelné!** Naopak – **zákon řadu činností zjednodušuje** (viz Zastavení deváté). V muzeu, kde byla a je péče o sbírky prováděna podle dosavadních předpisů, bude „najetí“ na režim podle zákona snadné. Tam, kde tomu tak nebylo a není, bude nutné péči o sbírky věnovat zvýšenou pozornost a **zavést konečně pořádek.** Nic méně a nic více. S vědomím, že péče o sbírky je jednoznačnou prioritou práce muzea, protože dobře vedená kvalitní sbírka je základním předpokladem jakékoliv jiné práce muzea! **Jinými slovy – budou-li muzea se vši odpovědností vykonávat to, co měla dělat už**

nejméně 40 let (21. prosince 1960 byly vydány první Směrnice pro správu sbírek v muzeích a galeriích, navázaly na ně Směrnice pro správu, evidenci a ochranu sbírek v muzeích a galeriích z roku 1983, které – jako závazný metodický pokyn – platí až do zápisu sbírky muzea do CES, nejpozději však do 12.5.2002) vyrovnají se bez problémů i s požadavky plynoucími ze zákona č. 122/2000 Sb.

- Z uvedeného plyne, že *pro plošné navyšování stavu pracovníků není nový zákon důvodem.* Nicméně – *péče o sbírky podle nového zákona v konkrétním a vyargumentovaném případě může takovým důvodem být, a je na ředitelích muzeí, jak toho budou využívat.*

- Dotaz: *„Chcete po nás pro CES seznam sbírkových předmětů, copak ty statisíce – a v některých případech i miliony – evidenčních záznamů je v lidských silách přepsat? Zákona, resp. příloha č. 1 zákona, uvádí, že součástí bodu 5 žádosti o zápis do CES je i „charakteristika sbírky“ a v ní se uvede i „seznam sbírkových předmětů, případně výčet evidenčních čísel..“.* Pro muzea z toho plyne, že na zvláštní příloze k žádosti uvedou *výčet evidenčních čísel, nikoliv seznam předmětů!* To, jak to udělají, je popsáno v metodickém pokynu, který všechna muzea obdržela. Proto jen připomínám: *není třeba vypisovat každé číslo zvlášť, jde-li o souvislé řady čísel, v takových případech stačí uvést první a poslední číslo řady (např. E 223 – E 896 nebo 1/99 – 334/99 apod.).* CES nemůže odmítnout výčet evidenčních čísel na papíře (pro ty kdo nemají počítač), ale *všechna muzea zdarma obdrží počítačový program „CESik“, jehož prostřednictvím bude moci být proveden transport evidenčních čísel z muzea do CES (na disketě, elektronickou poštou) formou textové zprávy. I rozsáhlá sbírka, obsahující několik oborových „podsbírek“ a třeba statisíce evidenčních čísel sbírkových prostředků, bude moci být transportována jedinou textovou zprávou na jedné stránce, pokud je evidována v souvislých číselných řadách.* Mýty o tom, že na ministerstvo budou muset být zasílány mnohasetstránkové přílohy popsané jednotlivými čísly či dokonce popisy předmětů *se zakládá na neznalosti věci. K větší informovanosti ministerstvo zorganizovalo semináře pro ředitele a kurátory sbírek - ve všech čtrnácti krajích.*

V Praze, 28. února 2001